

ladifferencia, amelyre a hat és kilenc pont között legalább egyszer értékelt kettő, vagy több értékelem aránya utal, ami 40,7% a nyugat-, és 49,6% a keletnémet fiataloknál.

A vizsgálatban megkérdezett fiatalok nagy hajlandóságot mutatnak arra, hogy látszólag ellentétes értékekhez kötődjenek. Az önkibontakoztatás és a konvencionális szoros összefüggnek egymással. Egy fogyasztói-jóléti társadalomban az önmegvalósítás kapcsolatban áll a materialista és a hedonista értékekkel is. A teljesítményorientáltság nem zárja ki az önmegvalósításra való törekvést sem. A hedonizmus csak addig játszik kiemelt szerepet, míg szoros kapcsolatot mutat az önkifejezéssel és a kritikai hajlammal, de semmiképpen sem utal összefüggésre a proszociális orientációval. Míg a proszociális magatartás ily módon az önkifejezéssel és a konvencionálisizmussal is együtt jár, addig a hedonisztikus értékek nem kötődnek a közösségorientációkhoz. A hedonizmus, mint értékorientáció, bizonyos értelemben magában foglal egy egoista vagy utilitarista individualizmust. Bizonyos értékmin-ták dominanciája a német fiatalok körében azt feltételezi, hogy az önkifejezés értéke mindenekelőtt a magasan képzettek és a képzésben részt vevő, családalapítás előtt álló fiatalok körében magas.

A tradicionális értékek a fiatalok és a fiatal felnőttek körében kevésbé jelentősek. A tradicionális orientációjú fiatalok gyakrabban rendelkeznek alacsonyabb, formális képzési nívóval. Akkor választják a tradicionális értékeket, amikor már dolgoznak, vagy családjuk van. A konvencionális értékek a keletnémet fiatalok számára fontosabbak, mint nyugati kortársaiknak. Az erősödő tradicionáliszmus az új szövetségi államban kapcsolatban áll a modernizációs folyamattal, ami a nyugati és keleti részen különbözően zajlik.

Az új szövetségi államban a fiatalokra jellemző az erősebben szabályozott és megrövidült ifjúsági korszak, szemben nyugati kortársaikkal, akik a különböző útkezeseket a kezdeti időszakban és az elkövetkezendőkben is erősebb individuális döntéseknek rendelik alá.

A két országgrész fiataljai ily módon valóban jelentősen eltérő értékorientációt képviselnek. Itt is bebizonyosodtak a hipotetikus álláspontok az értékek változásának irányait illetően; egyre inkább a változások többdimenziós folyamatára utalnak, sőt, az értékstiz-tézis fogalmának megalapozásával távolabb is mutatnak valamelyest.

(Jugend und Demokratie in Deutschland; Hrsg: Ursula Hoffmann-Lange, Opladen 1995.)

Matiscsák Attila

EMBERI ÉS/VAGY TÁRSADALMI TŐKE

Az OECD oktatással foglalkozó kiadványokkal kapcsolatban az olvasók már megszokhatták, hogy az elemzések egyik kulcsfogalma az emberi tőke. Az elemzések jelentős részét teszik ki azok, amelyek az emberi tőkébe történő befektetés megtérülésével foglalkoznak, s ezzel az oktatás gazdasági összefüggéseit, az oktatás gazdasági növekedéséhez való hozzájárulását támasztják alá. Egy nemrégiben megjelent kiadvány egy másik fogalmat emel az emberi tőke mellé: a társadalmi tőkét. Az emberi tőke szerepe a társadalmi és gazdasági fejlődésben már régóta képezi viták és elemzés tárgyát – különösen annak a pontos hatását, hozzájárulásának mértékét illetően a társadalmi fejlődéshez és a gazdasági növekedéshez. Az utóbbi években a társadalmi tőke iránti érdeklődés megélenkül, ezzel összefüggésben azok a kezdeményezések is, melyek azt igyekeznek feltárni, hogy a társadalmi kapcsolatok és egyéni jellemzők milyen mértékben játszanak szerepet a gazdasági aktivitásban és az emberi jólétben. A kiadvány az emberi és társadalmi tőke fogalmainak tisztázásához igyekszik hozzájárulni, jelentős mértékben empirikus tapasztalatokra, olyan kutatási eredményekre támaszkodva, melyek a kettő közötti kapcsolódási pontokat, összefüggéseket vizsgálják. A két fogalmat az a meggyőződés kapcsolja össze, hogy mindkettőn kulcsfontosságú elemek lehetnek a társadalmi és gazdasági folyamatok számos pozitív kimenete esetében, s hogy együttesen a jólét növekedéséhez járulhatnak hozzá. A munka első sorban az utóbbi felől igyekszik a két fogalom értelmezéséhez és összefüggéseinek feltárásához hozzájárulni. Célja a fogalmak tisztázása, s szerepük körvonalazása a velük kapcsolatos eddigi ismeretek, tapasztalatok alapján a fenntartható gazdasági fejlődésben.

A jelentés szerzői Tom Healy és Sylvan Coté, John F. Helliwell és az OECD jelentős közreműködésével (University of British Columbia, Canada). A jelentés szakértők és OECD országképviselők találkozóinak munkájára épül, a munkát koordináló testületek közreműködésével. A kiadvány négy fejezetből áll. Az első az előtérbe kerülő társadalmi és gazdasági megfontolásokat tárgyalja, a második az emberi tőkével, a harmadik a társadalmi tőkével kapcsolatos összefüggéseket tekinti át, az utolsó az ezekkel összefüggő oktatáspolitikai következtetéseket vonja le és a további kutatási irányokat jelöli ki.

A kormányok és társadalmak, miközben a gazdasági fejlődés útját keresik, egyre inkább tudatában vannak annak természeti és társadalmi környezetre gyakorolt hatásának: a társadalmi egyenlőtlenségeknek, a kirekesztés és kirekesztődés új formáinak, az élet minőségének stb. Az 1997-es nemzetközi értékutatás (World Values Study) eredményei azt sugallják, hogy egy bizo-

nyos jövedelemhatár felett a szubjektív elégedettség-érzet is csökken a magasabb jövedelemkategóriákban. Ezek az előtérbe kerülő megfontolások számos OECD országban alapvető átrendeződést eredményeztek az értékekben és a társadalmi elkötelezettségekben, melyek a politikai célok átrendezését is igénylik.

A gazdasági növekedés és a társadalmi diszfunkciók, a társadalmi kötelek bomlása közötti összefüggés régóta ismert, s többnyire szükségszerűnek tekintett folyamat. A jelen riport szerzői szerint azonban ezek nem szükségképpen ellentmondóak. A társadalmi célok átfogóbbak, szélesebbek, mint a gazdasági növekedés, mivel nemcsak a gazdasági értelemben vett jólétre törekednek, s a gazdasági, társadalmi trendek hosszú távú hatásaival is szembe kell nézniük. A társadalmi és emberi tőke társadalmi és emberi fejlődéshez való hozzájárulásának megértése vélhetően hozzásegít a fenn tartható fejlődés eléréséhez –, s ezzel hozzájárul egy társadalom- és oktatáspolitikai érték váltáshoz is.

Az elmúlt évtizedek jelentős fejlődést hoztak a gazdasági termelésben éppúgy, mint az életszínvonal, az egészségügy vagy az iskolázás terén. A mennyiségi növekedés jelentős volt, az abszolút szegénység és a depriváció szintje csökkent. A gazdasági növekedés minőségére manapság jobban oda kell figyelni, hogy a jólét növekedéséhez is hozzá tudjanak járulni.

A jólét fogalma a jelentésben a gazdasági, a társadalmi, az állampolgári szabadságok; a bűnözéstől való mentesség, a tiszta környezet és a mentális és pszichés egészség együttesét fedi. Egyes megközelítések azt sejtetik, hogy a fenti értelemben vett jólét mértéke elmarad a GDP-vel mérhető gazdasági fejlettségtől.

A jólét fogalmában azonban nem könnyű konszenzusra jutni. További nehézséget okoz a jólét egyes dimenzióinak mérése. A társadalmi, emberi, fizikai tőkéknek jelentős szerepük lehet, sőt ezek egymásra hatásainak, összefüggéseinek is, kiegészülve a politikai, intézményi és jogi környezet működésével. Csak néhány példa a kölcsönösségek érzékeltetésére: az erős közösségek, iskola-szülő kapcsolatok segítik a tanulást, a tanulás másfelől segíti olyan szokások, készségek, értékek kialakulását, amely a társadalmi együttműködéshez és részvételhez járulhatnak hozzá. A jól működő intézmények, magasan kvalifikált munkaerő és a társadalmi normák és hálózatok elősegítik a fizikai tőkébe való beruházás magasabb szintjét; a társadalmi környezet megújítására irányuló stratégiák kialakítását. Az erősebb kohézióval jellemezhető társadalmak hatékonyabbak a közös célok elérésében. Fontos azonban megkülönböztetni az emberi, a társadalmi és az intézményi tőkét: az emberi tőke egyének birtokában van, a társadalmi tőke társadalmi viszonyokban. A jólét fenn tartása megfelelő beruházást kíván mind az emberi, mind a társadalmi tőke vonatkozásában.

Az emberi tőke fejezet arra vállalkozik, hogy feltárja az emberi tőke hozzájárulását néhány kulcsfontosságú politikai kérdéshez. A változó társadalmi és gazdasági feltételek a tudásnak és a készségeknek – azaz az emberi tőkének – növekvő, központi jelentőséget biztosítottak az egyes országok és egyének gazdasági sikerében. Az információs és kommunikációs technológia, a gazdasági tevékenység globalizálódása és az egyének növekvő felelősségvállalása megnövelte az oktatás/tanulás iránti igényeket. A tudás és kompetencia kulcsszerepe a gazdasági növekedés elősegítésében széles körben elismert tény.

A tanulás nem gazdasági jellegű következményei sokak véleménye szerint azonban legalább olyan fontosak, mint a gazdaságiak, ha nem fontosabbak. S a szerzők meggyőződése szerint – a közhiadellellem is gyakran ellentétben – ezek a társadalmi célok nem szükségképpen inkonzisztensek a gazdasági célokkal.

Az emberi tőkét egyénileg birtokolt tudás, kompetenciák, készségek és jellemzők összessége alkotja, amelyek elősegítik a személyes, társadalmi és gazdasági jólétet. Az emberi tőke is többoldalú jelenség: a birtokolt készségek lehetnek általánosak és specializáltak. A munkahelyspecifikus tudás és készségek a munkahelyen sajátítódnak el, számos tudás hallgatólagos s nem kodifikált ill. dokumentált – minél inkább hallgatólagos, annál nehezebb megosztani. Az emberi tőke fontos sajátossága továbbá, hogy nő a használat valamint a formális és informális tapasztalat révén. Jelentős részben olyan kulcsképeségek és személyes tulajdonságok alkotják, mint pl. a kommunikációs készségek (beszéd, beszédértés, olvasás, írás), számolási képesség, intraperszonális készségek (motiváció, önfigyelem, helyzetértékelési képesség), interperszonális készségek (csoportmunka, vezetési készség), s egyebek (ICT használat, problémamegoldó készség stb.). A gazdasági jellegű tevékenységek nagy része csapatban történő; ezáltal a közös tudás, a kooperáció és a hálózatok szerepe ezekben szükségképpen nő.

Az emberi tudás mérésére a leggyakrabban az iskolai végzettséget használják, ennek jelentős mértékben hátránya, hogy az informális tanulás révén elsajátított ismereteket nem képes tükrözni. Másik mérési lehetőség a tanulói teljesítmények és felnőtt készségek standardizált tesztekkel történő mérése, azonban ezek is csak néhány aspektusát mérik a készségeknek és kompetenciáknak, s a mérőeszközök korlátaival.

Az emberi tőke elsajátítása nem csak a formális oktatáson keresztül történhet, hanem pl. informális, önzérelt tanulás formájában is. A tanulás eredményességét több tényező befolyásolja: a társadalmi csoportok és a tanulási kultúrát erősítő normák szerepe például rendkívül fontos lehet ez egész életen keresztül tartó tanulásban. Az oktatásra fordított költségeve-

tés is befolyásolja az oktatás eredményességét, különösen, ha kiegészül a tanulás segítésének más stratégiáival. A nagyobb anyagi ráfordítás a vizsgálatok szerint elsősorban akkor térül meg, ha az oktatás kiterjesztését eredményezi, ez idáig ez jóval hatékonyabbnak bizonyult, mint amikor az egy tanulóra fordított költség nőtt meg. A családi, társadalmi háttér hatása az iskolai hatékonyságra régóta közismert. Bourdieu a „kulturális tőke” fogalmával írja le azokat a kulturális szokásokat és gyakorlatokat, melyek befolyással vannak az iskolai eredményességre. A szülők iskolázottsága, segítségük a tanulásban, a stimulálás, a nyelvi környezet és az oktatással kapcsolatos aspirációk és elvárások mind kihatással vannak a gyermek tanulmányi teljesítményére. Minél magasabbak a szülői elvárások, annál kevésbé valószínű az iskolai lemorzsolódás. A társadalmi hálózatok szerepe is fontos lehet a tanulásban. Coleman, aki az oktatáskutatásban bevezette a társadalmi tőke kifejezést, különösen a fiatalok esetében hangsúlyozza az őket körülvevő közösség fontosságát. Coleman állítása szerint a tanulást a társadalmi tőke segítheti, a szülők és más felnőttek támogató kapcsolatain keresztül.

Az emberi tőke adott társadalmon belüli helyzetének, eloszlásának vizsgálata is fontos tanulságokkal szolgál. A felnőtt írásbeliség vizsgálata kimutatta, hogy a legtöbb OECD országban azok aránya, akik nem bírnak a legszükségesebb készségekkel, csökken az iskolázás kiterjedésének hatásaképpen. Az azonban nem egészen egyértelmű, vajon az oktatás hozzájárul-e az iskolázás egyenlőségéhez és a munkaerőpiaci és társadalmi esélyegyenlőséghez egyaránt? Azok az országok, amelyek esetében kisebb volt a szórás az írás- és olvasás-készség vizsgálatában, aggregált szinten jobban teljesítettek a nemzetközi összehasonlításban. Ez azt sugallja, hogy a írás- és olvasás-készség általános szintje javításának útja az esélyegyenlőség növelése lehet. A felnőttek írásbeliségének vizsgálatában azok az országok bizonyultak jobbnak a nemzetközi összehasonlításban, amelyek nagyobb figyelmet fordítanak az esélykülönbségekre (Skandináv országok).

Az 1980-as évek óta a különbségek növekedtek a munkából származó jövedelem terén, nemcsak az iskolázottsági csoportok között, hanem azon belül is. Ennek lehetséges magyarázata az oktatás különböző minősége, valamint az egyes képességek iránti igények elmozdulása. A gazdaság strukturális változásai, a high tech szektor növekedése a szükségesnek ítélt készségek terén is változást hozott: pl. felértékelődtek olyan „puha” készségek – interperszonális kommunikáció, csapatmunka, problémamegoldó képesség –, melyek nem ragadhatóak meg az oktatási szinttel. Egyes vizsgálatok arra mutatnak, hogy a bérekben mutatkozó jelentős és növekvő különbségek részben különböző készségek különböző megtérülésének mértéke szerint alakulnak,

különösképpen a kvantitatív és az ún. „puha készségek” mentén. Különösen jelentős mértékű a változás a tudásintenzív területeken. A nem tudásintenzív szektorokban ma is inkább a szűkebben értelmezett készségekre van szükség.

Az emberi tőke- elemzésekben kulcskérdés a tőkebefektetés megtérülésének kérdése. Egyéni szinten a jövedelem és a foglalkoztatottság terén mutatkozó megtérülés közismert, több módon bizonyított tény. Makroszinten már jóval több a bizonytalanság. Az oktatás és gazdaság kapcsolatát illetően sokáig tartották magukat szélsőségesen optimista vélemények, de vannak olyan érvelések is, melyek minden jelentős mértékű összefüggést tagadnak az iskolázás és a gazdasági növekedés között. A szakértők ma a gazdasági fejlődéshez inkább egy józan mértékű hozzájárulást vélnek reálisnak az oktatás részéről. A gazdasági növekedés mellett azonban az oktatás számos olyan tényezőhöz is hozzájárul, amelyek a társadalmi jólét más aspektusaihoz járulnak hozzá: az egészség növeléséhez, a közösségi részvételhez, alacsonyabb bűnözési szint eléréséhez, társadalmi kohézióhoz stb. Nem kis jelentősége van ezeken kívül annak, hogy az iskolázott egyének továbbítják a magasabb iskolázottság jelentette előnyöket a következő generációnak is. Az iskolázottság egyes vizsgálatok szerint összefügg továbbá az egyéni megelégedettség- és boldogságérzettel is.

A társadalmi tőke fogalma több vonatkozásban különbözik az emberi és a fizikai tőke fogalmától: nagyrészt viszony- jellegű fogalom, a közjót jelenti, s idő és energiaráfordítással történő társadalmi beruházás révén termelődik; de kevésbé közvetlen módon, mint az emberi és a fizikai tőke. A társadalmi tőke fogalmát Durkheim-ig, Weber-ig, Tocqueville-ig követhetjük nyomon a társadalomtudományok történetében, Bourdieu „kulturális tőke” fogalma nagyon közel esik a társadalmi tőkéhez (annak egyik dimenzióját alkotja). A közelmúltban a fogalmat Coleman az emberi tőkével összefüggésben tárgyalja, Putnam és Fukuyama az országos és regionális szintre alkalmazta. A társadalmi tőkének nincs egyetlen definíciója, a különböző – szociológiai, közgazdasági, politikai, antropológiai irányultságú – megközelítések más-más összefüggésbe helyezve, más-más aspektusát kiemelve tárgyalják és definiálják. Az OECD-riport egy saját definíciót használ: társadalmi tőkének azokat a hálózatoskat tekint, melyek közösen osztott normák, értékek és értelmezések segítségével segítik a kooperációt a csoportokon belül vagy azok között. A fogalom a bizalommal nagyon fontos kapcsolatban van, a bizalom egyaránt értelmezhető a társadalmi tőke forrásoként és mint következménye; s vonatkozik az ismerősökkel, az ismeretlenekkel és a közzintézményekkel vagy privát intézményekkel szembeni bizalomra egyaránt.

A társadalmi tőke mérése azonban igen nehéz, még nehezebb, mint az emberi tőkéé, többnyire a bizalom és a különböző társadalmi és csoporttevékenységekben való részvétel mérésére irányul. A Putnam által kidolgozott index öt fő elemből áll: a közösségi és szervezeti életben való részvétel intenzitása; a közéletben való részvétel (pl. szavazás); közösségi önkéntes tevékenység; informális szociabilitás és személyközi bizalom. Fukuyama a társadalmi tőkét a bűnözés változásain, a felbomlott családokon és a bizalom mértékén méri. A bizalom fokát már a nemzetközi értékkutatás (World Values Study) is igyekezett mérni, az ebben résztvevő országokban megkérdezettek között igen jelentős különbségek érthetően tetten – Norvégiában az emberek 65%-a, Svédországban 60%-a bízik általában az emberekben, míg Törökországban csak 6,5%-a. Magyarország az ország-rangsor végére került azzal, hogy mindössze a válaszolók 24,6%-a állította, hogy bízik másokban.

A társadalmi tőke bázisai a családok, közösségek, nemzeti és nemzetek alatti szinteken létező közösségek és szervezetek, s a fogalom nagyrészt a civiltársadalmon belüli kapcsolatokkal asszociálódik. A társadalmi tőke legfőbb forrásai: a család, az iskola, a helyi közösségek, a civiltársadalom, a cégek, a közszféra, a nemek, az etnicitás – az elsődleges azonban ezek között a család. Az iskolák az értékek megerősítésével, s a társadalmi, közösségi hely, fórum biztosításával szintén szerepet játszhatnak a társadalmi tőke kialakításában, de közösségek és szomszédságok, önkéntes szervezetek és egyesületek úgyszintén.

A társadalmi tőkében lezajlott változások a normák és értékekben végbement hosszabb távú változásokat és a társadalmi interakció mintáit tükrözik. Míg a társadalmi kapcsolatok hagyományos formái hanyatlóban vannak a legtöbb fejlett országban, ezek más formái előtérbe kerülnek: bizonyos társadalmi tevékenységek, társasági közösségi tagságok, szavazás és informális társadalmi élet továbbra is fennáll, igaz, ezek többsége egyéni vagy csoportérdekek körül szerveződik. Hogy az újonnan előtérbe kerülők eléggé jelentősnek bizonyulnak-e ahhoz, hogy helyettesítsék a hagyományos értékeket, az még nyitott kérdés. Inglehart nemzetközi értékkutatási adatokra alapuló elemzése szerint a közintézményekbe vetett bizalom gyengült a 80-as években, ugyanakkor az egyéni kapcsolatokon belül nincs jelentős változás, ill. több helyen kismértékű javulás tapasztalható ugyanezen időszakban.

Jelentős változások figyelhetők meg az értékek, normák és társadalmi viselkedési minták terén, ezek a nagyobb egyéni autonómia, a csekélyebb hierarchikus kontroll, kisebb csoportidentitás irányába mutatnak, és több esetben inkább posztmaterális, posztmodern értékeket mutatnak fel. Az értékekben végbement változás gondot okozhat a felnőttkorba történő átmenet

vonatkozásában, de a közös értékek, közös identitás, bizalom és elkötelezettség terén is erőziót eredményez. Erős az összefüggés az elemzések szerint a TV nézés és a közösségi részvétel között. Akik viszonylag sok időt töltenek TV nézéssel, közülük kevesen vannak, akiknek társadalmi kapcsolatai élénkebbek. Felmerül a kérdés, hogy nem az elektronikus kommunikáció-e a felelős az értékek átstrukturálódásáért. Azonban tény, hogy mindez megelőzte az internet forradalmát, jóval azelőtt megindult folyamatokra vezethető vissza.

Miként az emberi tőke, a társadalmi tőke is jelentős hatással van az egyének és a társadalmak életére. Talán a legmeggyőzőbb összefüggés a társadalmi tőke és az egyéni egészség között mutatható ki. Már a múlt században, Durkheim elemzésében kimutatható a társadalmi kapcsolatok és az öngyilkosságra való hajlam közötti kapcsolat, a társadalmi izoláltság és a betegségek közötti összefüggés ma is jól ismert. A társadalmi tőke elősegíti a gyerekek jólétét és az átlépést a felnőttkorba. A társadalmi és gazdasági egyenlőtlenség is összefügg a társadalmi tőkével, az összefüggés iránya azonban bizonytalan. Jóval bonyolultabb kimutatni az egyértelmű kapcsolatot a társadalmi tőke és a gazdasági növekedés között. Feltehető bár, hogy a társadalmi tőke szintén pozitív módon hat a gazdasági termelésre, pl. a bizalom elősegíti a termelékenységet, ha a szervezeti kultúra részévé válik, egyelőre azonban erre nincs elegendő meggyőző bizonyíték.

A könyv utolsó része az emberi tőke és a társadalmi tőke termelődését elősegítő politikákról szól. Rövid távon csak korlátozott lehetősége van a politikának, hogy megváltoztassa az emberi és a társadalmi tőke minőségét, mennyiségét és elosztását, vannak azonban területek, melyeken a köz- és magánszféra, továbbá az önkéntes szereplők tevékenysége hosszú távú fejlődéshez hozzájárulhat. Az emberi tőkeberuházás terén a folyamatos tanulásra történő ösztönzésnek lehet igen nagy szerepe; a tanítási módszerekre nagyobb súlyt kell helyezni az interperszonális készségek és a kognitív készségek mellett. Az emberi tőkébe való beruházás elősegíti a társadalmi tőke termelődését is, ha el tudjuk kerülni egyes csoportok kirekesztődését az oktatásból és a munkaerőpiacról. Az emberi tőke termelődésének elősegítésében az állam szerepe fontos. A társadalmi tőke esetében ez kevésbé egyértelmű, az állam inkább a közvetítő szerepét játszhatja, semmint a főszereplőjét, s inkább a regionális és helyi szervezeti bizonyulhatnak hasznosnak e tekintetben.

A kötet legvégén a további kutatási irányok megjelölése sejteti, hogy a fenti kérdéseket, különösen a társadalmi tőke gazdasági, társadalmi hatásait feltáró munka még hátravan, a jelen kiadvány nem elsősorban kész eredményeket ad közre ennek vonatkozásában. Jelentősége inkább a probléma felmutatásában, ill. egy új érték

- a társadalmi tőke - beemelésében van a társadalmi és oktatásügyi kérdésekkel foglalkozó kutatásokba.
(*The Well-Being of Nations. The Role of Human and Social Capital. Education and Skills. OECD, 2000*)

Imre Anna

BUSZMEGÁLLÓ

Mindenkinek fontos az, hogy mit, hol és mennyiért tud megvásárolni, melyik színházban, moziban láthatja a kívánt színdarabot, mozifilmet, illetve hogy hol és milyen formában folyik olyan képzés, mely hozzásegíti a kívánt végzettség megszerzéséhez. E rövid felsorolásból is nyilvánvaló, hogy mennyire fontos számunkra az információ, így aztán nem meglepő, hogy egész iparág fejlődött ki az ilyen irányú, egyre növekvő igény kielégítésére. A legtöbben úgy gondolják, hogy a számítógép egyszerű találmány és örülnek, hogy a számítástechnika behálózta egész életünket, de a történetek sokakban félelmet és feszültséget is ébresztenek. (Szélsőséges példaként gondoljunk csak a 2000. évi dátumváltás körül kialakult helyzetre.) De miért a számítógép az a találmány, mely ennyire megváltoztatja az életünket? Hiszen ott a rádió, a televízió, a mozi, a telefon, az autó, melyek szintén befolyásolják (sőt olykor meghatározzák), hogy az emberek hogyan töltik szabadidejüket, hogyan szórakoznak, hogyan jutnak információkhoz. Az alapvető különbség a felhasználás már-már félelmetesen intenzív változása. Szinte követhetetlenül gyorsan fejlődik a technológia, egyre újabb és újabb programok jelennek meg, nincs olyan területe az életünknek, melyben ne lennének jelen a számítógépek. Arról nem is beszélve, hogy lassan a háztartások alapfelszereltségéhez tartozik ez a - 20-25 évvel ezelőtt a legtöbbször által csak híradásokból ismert - technikai eszköz. Egy másik sajátosság, hogy napjainkra a számítógép-hálózatok meghatározó kommunikációs közege váltak. Ma már gyakran nem postán adunk fel levelet, hanem e-mailt küldünk, nem társaságban beszélgetünk, hanem „csetelünk”, nem koncertre járunk, hanem mp3-as fájlokat vadászunk.

Természetes, hogy ezek a változások az oktatásra - ezen belül pedig elsősorban a felsőoktatásra - is jelentős hatást fejtenek ki. Néhányan azt mondják, hogy az egyetemek teljesen virtuális egyetemmé fognak átalakulni, mások a jelenlegi forma reformját jósolják. Mindkét tábor képviselői jelen voltak azon a konferencián, melyet 1999-ben Stockholmban tartottak. A Henk J. van der Molen által szerkesztett tanulmánykötet az itt elhangzott előadások írásos változatát tartalmazza. A

résztevők mindnyájan ugyanarra a kérdésre keresték a választ: Milyen is lesz a jövő egyeteme? Erre az egyszerű kérdésre nagyon nehéz válaszolni, maguk a szerzők is különböző lehetőségeket vázolnak fel.

A jövő egyeteme a jelenlegi rendszerrel gyakorlatilag azonos intézményrendszerként működik majd. Egy olyan campus-alapú egyetem lesz, ahol a hallgatók együtt tanulnak, tanáraikkal együtt dolgoznak. Természetesen rendelkezésükre áll egy belső számítógépes hálózat és az internet is, de ezek használatát, funkcióját a (fizikai) környezet determinálja.

A jövő egyeteme duális intézmény lesz, mely mind fizikai, mind pedig virtuális környezetben működik, így a lakóhely, a földrajzi elhelyezkedés nem befolyásolja a képzésbe történő bekapcsolódást. Lesznek, akik fizikai értelemben járnak pl. előadásokra, de többen csak számítógépen keresztül tartják majd a kapcsolatot társaikkal, tanáraikkal.

A jövő egyeteme teljes mértékben virtuálisan fog működni. Egy olyan intézmény lesz, ahol nincs épület, nincsenek előadások, jegyzetelés, a tanárok, a diákok és a tananyag közötti összekötő kapocs az internet illetve az információs és kommunikációs technológia (information and communication technology - ICT).

A jövő egyetemére a szerzők különböző elnevezéseket használnak: „hiperegyetem”, „virtuális akadémia” vagy „falak nélküli egyetem”. Az utóbbi elnevezés nemcsak szembetűnően illusztrálja a hagyományos és a virtuális egyetem közötti legfőbb különbséget, hanem egyúttal rámutat a legfontosabb célkitűzésére is. Nincs helyhez kötve: gyakorlatilag bárhol, bármikor és bárki által elérhető, hozzáférhető, elég hozzá egy internetes csatlakozással rendelkező számítógép.

Egy ilyen rendszerben a megszokott tanár-diák szerepek is jelentősen átalakulnak. A hagyományos tanulási környezetben a tanár szerepe meghatározó, szinte egyedül ő a tudás letéteményese, az ismeretek kizárólagos forrása. A tanítási-tanulási folyamat főszereplőjéről van szó, aki átadja a tananyagot, ellenőrzi, értékeli, azaz megítéli az elsajátítás eredményességének fokát. Az Internet következtében viszont az információk szinte kimeríthetetlen bőségben állnak rendelkezésre, a tanár egyfajta mentorrá, információmenedzserévé válik, szakértő és segítő is lesz egy személyben, ugyanakkor viszont önmaga is folyamatos tanulásra kényszerül ebben az új rendszerben. Szakmai fejlődésre természetesen eddig is szükség volt, azonban a megváltozott körülmények újabb kihívások elé állítják a tanárokat. Kiszélesedik a társadalmi kontroll, egyre nő a tanulásal töltött idő, új és eddig szokatlan helyzeteket is meg kell tanulniuk kezelni a pedagógusoknak. (Ezek közül az egyik legtipikusabb, mikor a diák valamit előbb tanul meg, vagy hamarabb fedez fel mint a tanár.) Mindezek mellett azonban ma még nehezen tudjuk